

محیط امنیتی ایران و تحولات بیداری اسلامی

بهادر امینیان^۱

تاریخ دریافت: ۹۰/۱۱/۱۹

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۰/۱۲/۱۳

فصلنامه آفاق امنیت/ سال چهارم / شماره سیزدهم - زمستان ۱۳۹۰

چکیده

محیط امنیتی ایران بسیار متنوع و پیچیده است. در سال‌های اخیر تحولات مثبت این محیط فرصت‌هایی استثنایی برای ایران فراهم کرده است. از سوی دیگر، تهدیدهای پرسر و صدایی علیه ایران ایجاد شده و اغلب قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی یکی از اولویت‌های اصلی خود را مقابله با ایران قرار داده‌اند. موج بیداری اسلامی در یک سال گذشته ابعاد فرصت‌های بالقوه را بالفعل کرده است. مقابله با این تهدیدهای بی‌نظیر و هم‌چنین بهره‌مندی از این فرصت‌های استثنایی به انباشت قدرت ملی و هم‌چنین مدیریت و برنامه‌ریزی دقیق نیاز دارد و استراتژیست‌ها و دیپلمات‌ها نقشی تعیین‌کننده در این چارچوب برعهده دارند.

واژگان کلیدی

محیط امنیتی ایران، قدرت ملی، فرصت‌های ایران، تهدیدات علیه ایران، بیداری اسلامی

مقدمه

هر کشور در تعامل با محیطی قرار دارد که در آن عمل می‌کند، از ویژگی‌ها و تحولات آن محیط تأثیر می‌پذیرد و بر آن اثر می‌گذارد. این محیط جنبه‌ها و جلوه‌های گوناگون مرتبط با یکدیگر دارد که یکی از این ابعاد، جلوه راهبردی و امنیتی است. محیط امنیتی هر کشور محدوده‌ای جغرافیایی است که فرصت‌ها و تهدیدهای آن کشور در آن تعریف می‌شود و به شدت تحت تأثیر متغیرهای محیط داخلی و بین‌المللی است. جغرافیا، تاریخ، فرهنگ، انباشت قدرت ملی، کیفیت و کمیت مردم، نوع رهبری و سایر عوامل قدرت در تعیین مرزها و چگونگی محیط امنیتی تأثیر مستقیم دارند. ایران در طول تاریخ هزاران ساله خود، هیچ‌گاه در محیطی آرام و بی‌خطر قرار نداشته است و هرگاه ضعیف شده مورد هجوم خارجی قرار گرفته است. تنها انباشت قدرت داخلی در این کشور توانسته است خطرها و مشکلات انبوه محیطی را کنترل کند. پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و تحولات پس از آن، محیط امنیتی ایران را کاملاً دگرگون کرد و بر حساسیت آن بسیار افزود. حساسیت محیط امنیتی ایران روز به روز زیاد شده؛ به نحوی که بیشترین میزان جنگ، برخورد نظامی و انباشت نیروها و تسلیحات در این محیط صورت پذیرفته است. تحولاتی که از اواخر سال ۱۳۸۹ در کشورهای عربی آغاز شد، به سرعت به طوفانی تبدیل شد که بسیاری از کشورهای غربی را درنوردید و شرایط جدیدی بر این کشورها حاکم ساخت. این تحولات تأثیری مستقیم و تعیین‌کننده در محیط امنیتی ایران و نحوه تعامل بازیگران با ایران برجای گذاشته است. این مقاله در پی بررسی وضعیت محیط امنیتی ایران و تحولات ایجادشده در آن، در سال‌های اخیر است.

ویژگی‌های محیط امنیتی

محیط امنیتی محصول تعامل عوامل متعددی است که در مجموع، ساختار و موازنه قدرت را شکل می‌دهد. این محیط هم عوامل قدرت و ضعف، تهدید و فرصت یک کشور را تعیین می‌کند و هم از آن کشور به شدت تأثیر می‌پذیرد. در نظام بین‌الملل کنونی، محیط امنیتی کل نظام و محیط امنیتی هر کشور ویژگی‌هایی دارد که برای شناخت محیط امنیتی باید این ویژگی‌ها را شناخت. این ویژگی‌ها با تأکید بر محیط امنیتی ایران عبارت‌اند از: (Yarger, 2006; Paparone, 2008: 66-76)

الف) پیچیدگی

محیط امنیتی تحت تأثیر عوامل متعددی قرار دارد که این عوامل خود دارای پیچیدگی زیادی هستند و در نتیجه، محیط امنیتی بسیار پیچیده است. محیط امنیتی ایران به دلایلی متفاوت، از پیچیدگی بیشتری برخوردار است؛ به گونه‌ای که حتی امریکا با هزینه کردن میلیاردها دلار و به کارگیری تمام ابزار اطلاعاتی و مؤسسات پژوهشی، هنوز نتوانسته است تصویر صحیحی از این محیط به دست آورد. در نتیجه، اغلب اقداماتش در این محیط به پیچیده‌تر شدن آن و نتایجی برخلاف خواست و منافع امریکا انجامیده است.

ب) متلّون، فرّار و غیر ثابت

تغییر و عدم ثبات از ویژگی‌های محیط امنیتی است. وضعیت‌ها در محیط استراتژیک پایا، جامد و همیشگی نیستند، آنها به راحتی تغییر شکل می‌دهند. فرصت‌ها همانند برف در برابر آفتاب بخار می‌شوند. برای مثال، مقایسه تصویر ترکیه در سال گذشته و پس از مشکلات با اسرائیل با تصویر این کشور امروز و همچنین جایگاه امریکا و اسرائیل در منطقه و مقایسه وضعیت آنها در یک دهه گذشته، این مسأله را روشن‌تر می‌سازد.

ج) غیر خطی

شاید به دلیل عوامل پیشین، تحولات در محیط امنیتی همانند معادلات جبری خطی نیست که با افزایش یک مسأله یا وارد کردن یک عامل، به راحتی نتیجه مشخصی حاصل شود، معادلات مشخص و کاملاً قابل پیش‌بینی نیست. برای مثال، افزایش قدرت و نیروهای نظامی امریکا در منطقه خاورمیانه باعث افزایش موقعیت و قدرت امریکا نشد و مشکلات لاینحلی برای این کشور ایجاد کرد.

د) غیر قابل پیش‌بینی

عوامل مختلف در محیط راهبردی، این محیط را غیر قابل پیش‌بینی می‌کند. همه سازمان‌های اطلاعاتی و مراکز تحقیقاتی کشورها به ویژه در امریکا، سالانه میلیاردها دلار هزینه می‌کنند و تمام ابزار پیشرفته و عوامل اطلاعاتی و محققان را به کار می‌گیرند تا محیط‌های راهبردی و سمت و سوی آنان را پیش‌بینی کنند. اما در این مسأله موفقیت چندانی نداشته‌اند. برای مثال، یک سال پیش، در منطقه خاورمیانه

وضعیت منطقه و کشورهای یمن، بحرین، مصر، لیبی و تونس برای هیچ‌یک از سازمان‌های اطلاعاتی و مراکز تحقیقاتی قابل پیش‌بینی نبود.

ه) اثر پروانه‌ای

این نام از یک پدیده هواشناسی گرفته شده است. در هواشناسی گاه یک عامل کوچک تأثیرات بسیار زیادی در آب و هوای مناطق به جای می‌گذارد.^۱ در نتیجه، بسیاری از پیش‌بینی‌ها اشتباه می‌شوند، چون تأثیر آن عامل نه چندان مهم را در نظر نگرفته بودند. در مسائل منطقه‌ای نیز برای مثال، می‌توان خودسوزی یک جوان در تونس را مثال زد که سرآغاز تحولاتی شد که به سرنگونی بن علی، مبارک، قذافی، عبدالله صالح و تحولات گسترده دیگری انجامید. در واقع، خودسوزی یک جوان در تونس به بیداری اسلامی (بهار عربی) و سرنگونی چهار رئیس کشور منجر شد.

علاوه بر ویژگی‌های پیش‌گفته، می‌توان موارد مهم دیگری را نیز نام برد که در محیط امنیتی هر کشور مؤثر هستند. از مهم‌ترین آنها می‌توان به این عوامل اشاره کرد: «معطوف به آینده بودن و تأثیر متقابل و مدام محیط داخلی و خارجی».

این ویژگی‌های پیچیده و غیرقابل مشخص در سایر علوم نیز مورد دقت قرار گرفته است؛ از جمله در رشته‌های ریاضی، فیزیک، مهندسی و هواشناسی یک نظریه به نام آشوب^۲ برای کنترل این عوامل غیرقابل پیش‌بینی به وجود آمده است. این نظریه در مسائل علوم اجتماعی نیز کاربرد گسترده‌ای دارد. (Kieland Elliott, 2004; Frazier, 2010: 1-23) همان‌گونه که گفته شد، محیط امنیتی بسیار پیچیده، متغیر و غیرقابل پیش‌بینی است و عمل در آن، از پیچیدگی‌ها و حساسیت‌های فوق‌العاده‌ای برخوردار است.

محیط امنیتی ایران

محیط امنیتی خارجی برای هر کشور از دو بخش منطقه‌ای و جهانی تشکیل شده

۱. این اصل از این جمله معروف در هواشناسی اخذ شده است که گاه بال زدن یک پروانه در سواحل مکزیک، تأثیر زیادی در طوفانی در چین دارد. بنگرید به:

Hilborn, Robert C. (2004), "Sea Gulls, Butterflies, and Grasshoppers: A Brief history of the Butterfly Effect in Nonlinear Dynamics", *American Journal of Physics* 72 (4), PP. 425-427.

۲. در مسائل سیاسی هم مثال‌های زیادی وجود دارد. داستان قتل نادرشاه افشار از مثال‌های جالب در این زمینه است. نادر اردوی بزرگ نظامی برای توسعه قدرت خود به راه انداخته و ایران را به قدرتی بزرگ و تأثیرگذار تبدیل کرده بود. یک نگهبان بخشی از خربزه‌ای را که نادر برای خود گذاشته بود خورد و نادر با غضب به وی فهماند که روز بعد، به علت این خطا کشته خواهد شد. آن سرباز هم برای پیشگیری، شبانه نادر شاه را به قتل رساند و در نتیجه، کل آن اردوی نظامی متلاشی شد، آشوب همه جای ایران را فراگرفت و ایران بسیار تضعیف شد. در این واقعه، یک قاچ خربزه باعث ایجاد تأثیرات بسیار گسترده در این منطقه و برهم خوردن محیط امنیتی ایران شد.

است. هر کشور در محیطی جغرافیایی- منطقه‌ای واقع شده است که ملزومات آن محیط بر رفتار آن کشور محیط است. معمولاً کشورها در محدوده منطقه‌ای خود بیشترین فعالیت را دارند و بیشترین تأثیر را از همین محیط می‌پذیرند. پس محیط بلافصل جغرافیایی برای هر کشور با عنوان محیط منطقه‌ای از اولین ملاحظات تعیین‌کننده محسوب می‌شود. هم‌چنین هر کشور و کل محیط منطقه‌ای بخشی از محیط وسیع‌تر نظام بین‌المللی هستند. مقتضیات نظام بین‌المللی، بر رفتار کشورها احاطه دارد و تأثیر زیادی می‌گذارد. میزان تأثیر و اولویت اهمیت هر کدام از این محیط‌های بین‌المللی یا منطقه‌ای، به نوع ساختار نظام بین‌المللی بستگی دارد. برای مثال، در نظام بین‌المللی دوقطبی، حتی ملاحظات منطقه‌ای نیز کاملاً تحت تأثیر مقتضیات بین‌المللی بود و مسائل منطقه‌ای همانند قدرت منطقه‌ای و مسائل محیط منطقه‌ای در پرتو مسائل کل ساختار نظام بین‌المللی و ملاحظات دو ابرقدرت قابل فهم و تحلیل بود. در ساختار نظام بین‌المللی کنونی، مسائل و اولویت‌های منطقه‌ای از اهمیت بسیار بیشتری برخوردار شده و خود را بر نظام بین‌المللی تحمیل کرده است. (Buzan and Woever, 2003; Frazare, 2010: 1-23).

در مورد ایران، محیط‌ها و عناصر منطقه‌ای از اهمیت بیشتری برخوردار است. عوامل و اولویت‌های منطقه‌ای به شکلی روزافزون قدرت خود را به نمایش می‌گذارند و این مسأله باعث شده است که ایران به عنوان یک قدرت منطقه‌ای، قدرت بازیگری و تأثیرگذاری بیشتری داشته باشد. تحولات نظام بین‌الملل و هم‌چنین تحولات پی در پی منطقه‌ای باعث شده است که مفهوم مطالعات منطقه‌ای اهمیت فزاینده‌ای پیدا کند (غراباق زندی، ۱۳۷۸).

محیط امنیتی هر کشور با توجه به این عناصر و ویژگی‌ها بر تمام رفتارها، نقش‌ها و سیاست‌های خارجی آن اثری تعیین‌کننده دارد و باید مورد توجه قرار گیرد. محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران دارای پیچیدگی‌ها و تنوع بسیار بیشتری است. از لحاظ جغرافیایی، محیط امنیتی ایران مشتمل بر چندین محیط جغرافیایی است: پنج نظام منطقه‌ای مجاور (رک: رضایی، ۱۳۸۴) (خلیج فارس، خاورمیانه، آسیای مرکزی، قفقاز و آسیای جنوبی) و هم‌چنین نظام‌های غیرمجاور (در درجه نخست، افریقای شمالی، بالکان و هم‌چنین مناطق دیگر). تحولات در هر یک از این مناطق تأثیری مستقیم بر ایران خواهد داشت و فرصت‌ها و تهدیدات ایران در همین مناطق تعریف می‌شود. نکته مهم در مورد مناطق جغرافیایی موجود در محیط امنیتی ایران این است که ساختار قدرت در این مناطق در حال شکل‌گیری نهایی است و این مناطق و هم‌چنین نظام

بین‌المللی همگی در حال گذارند. به همین علت، همه بازیگران دریافته‌اند که امنیت، حیات و نقش آنها در این نظام در حال شکل‌گیری، به فعالیت‌هایشان بستگی دارد. این مسأله بر پیچیدگی‌های این منطقه و فشار کشورها می‌افزاید.

در محیط امنیتی ایران، علاوه بر پانزده کشور همسایه، تنها ابرقدرت و همه قدرت‌های بزرگ نیز به نوعی در حال ایفای نقشی تعیین‌کننده هستند. هم‌چنین ناتو که ترتیباتی و راهی ترتیبات امنیتی و هم‌چنین جامعه‌ای هویتی برای تصدیق ارزش‌های اخلاقی مشترک است و به عنوان استثنایی‌ترین اتحاد در تاریخ بشریت نقش قدرتمندترین ائتلاف را دارد، به صورتی فزاینده در حال ایفای نقش در این محیط است (احدی، ۱۳۸۶).

در شکل‌دهی به تهدیدات و فرصت‌های ایران در این محیط، دو مؤلفه اساسی پیوسته با یکدیگر نقش ایفا می‌کنند که هر دو سرشتی هویتی دارند. مهم‌ترین مؤلفه تعیین‌کننده تهدیدات ایران مسأله تضاد هویتی جمهوری اسلامی ایران با اسرائیل و هم‌چنین امریکا و اتحادیه اروپاست که در پیوند با یکدیگر عمل می‌کنند.

مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده فرصت‌های جمهوری اسلامی ایران (که آن نیز سرشتی هویتی دارد) ارائه روایتی اصیل از اسلام سیاسی است که در بین مردم منطقه طرفدار دارد؛ زیرا پس از صدها سال تحقیری که بر مسلمانان منطقه حاکم بود، با فراخواندن آنها به بازگشت به اسلام اصیل خاطره خودباوری، عزت، سرافرازی و تاریخ شکوهمند گذشته، در آنها زنده شده است.

البته در هر دو عرصه تهدید و فرصت برای ایران، عوامل متعدد دیگری نیز وجود دارد. در عرصه تهدیدات باید به عواملی هم‌چون حضور رقبای قدرتمندی مانند: عربستان، ترکیه و پاکستان اشاره کرد که در مواردی رقابت دائمی برخی از آنها از حد متعارف بسیار بالاتر می‌رود. وجود کشورهای ورشکسته و ضعیف، تداوم اقلیت‌ها در کشورهای دیگر، افراط‌گرایی و سلفی‌گری انحرافی، نقش فزاینده بازیگران غیردولتی، مواد مخدر و... همگی تهدیداتی برای ایران و کل منطقه ایجاد می‌کنند که پیچیدگی و تلون منطقه را افزایش می‌دهد و به ویژه مورد استفاده عناصر اصلی تهدیدکننده کشور (امریکا و اسرائیل) قرار می‌گیرد (Iran: Assessing Geopolitical Dynamics and U.S. Policy Options).

در عرصه فرصت‌ها نیز تاریخ و فرهنگ غنی و کهن، موقعیت جغرافیایی، نوع رهبری امام (ره) و مقام معظم رهبری، وجود ۷۵ درصد ذخایر نفت و گاز دنیا در این محیط در کنار سایر منابع موجود، مردمی توانمند و تحصیل کرده، فرهنگ دفاعی و تجربه هشت سال دفاع مقدس و... پارامترهای قدرت کشور را معنا داده‌اند.

سی سال سرمایه‌گذاری، پشت سر گذاشتن سال‌های سخت فشار و فتوحات و موفقیت‌های ایجادشده به تدریج محیط منطقه‌ای ایران را از محیطی سخت، بسته و یکسره منفی علیه ایران به شرایط و محیطی مساعد تبدیل کرده که در طول دهه‌های گذشته بی‌نظیر است. اگر در دهه‌های گذشته، تمام محیط‌های جغرافیایی احاطه‌کننده ایران در اختیار مطلق جریان‌های ضدایرانی بود و دشمنان در غرب و شرق مرزهای ما مستقر بودند، (در غرب صدام به عنوان دیواره‌های مرزهای شرقی جهان عرب خاکریزی در سر راه ما احداث کرده بود. نظامیان سکولار در ترکیه سدی دیگر بودند؛ دیوار آهنین مرزهای شمالی ما را به بن‌بستی غیرقابل نفوذ تبدیل کرده بود و در ابتدا کمونیست‌ها دیواری سرخ و سپس طالبان دیوار سیاهی در شرق کشور ما کشیده بودند که هیچ روزنه عبوری برای ما نگذاشته بود. در خلیج فارس و دریای عمان نیز متحدان صدام با شورای همکاری، فضایی سخت و محیط امنیتی مملو از تهدید و فشار برای ما ایجاد کرده بودند)، امروز، به تدریج همه این دیوارهای غیرقابل نفوذ برداشته شده و به جای اغلب آنها فضایی مناسب، مساعد و مملو از فرصت برای ما ایجاد شده است. در حال حاضر، مرزهای فرصت‌های ما حتی از کشورها و مناطق هم‌مرزمان هم عبور کرده است.

تلاش‌ها در مهندسی محیط امنیتی ایران

برخی از قدرت‌های بین‌المللی و منطقه‌ای که به مبانی قدرت ایران و فرصت‌های استثنایی فراروی این کشور واقف‌اند، می‌کوشند با ایجاد تغییراتی در محیط امنیتی ایران، امکان بهره‌برداری ایران را کاهش دهند و تهدیدات بیشتری برای این کشور ایجاد کنند (Kam, 2011). این مسأله در طول دست‌کم دو دهه گذشته، در دستور کار قدرت‌های بزرگ و برخی از قدرت‌ها و کشورهای منطقه‌ای قرار داشته است. فهرست این اقدامات که بسیار متنوع و گسترده است، می‌تواند به واضح شدن بحث کمک شایانی کند. این اقدامات در مهندسی مجدد منطقه طیف گسترده‌ای را دربرمی‌گیرد. برخی از اشکال این طیف گسترده (ولی هم‌جهت) عبارت‌اند از: حمله نظامی، اشغال کشورهای عراق و افغانستان، انباشت نیروهای نظامی امریکا در منطقه، پیمان‌ها و قراردادهای نظامی، حفظ فشار بر ایران، اجازه ندادن برای بهره‌گیری از موقعیت ترانزیتی ایران، عدم اجازه به عبور خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی و قفقاز از ایران، عدم ورود ایران به طرح‌های تأمین انرژی اروپا و خطوط لوله همانند نوباکو، دامن زدن به اختلافات قومی و مذهبی و به ویژه اختلافات شیعه- سنی، عدم حل مسأله

مواد مخدر، تهدید نظامی ایران و تلاش برای امنیتی کردن مسأله ایران، عدم اجازه برای حل شدن مسأله هسته‌ای ایران و حفظ آن در سطحی امنیتی و بحرانی،^۱ تحریم ایران، قطعنامه‌های شورای امنیت و آژانس انرژی هسته‌ای، تضعیف و فشار بر متحدین و دوستان ایران (در لبنان، فلسطین، عراق، سوریه، بحرین و...)، دامن زدن به اختلافات مرزی با همسایگان (امارات متحده، آذربایجان و عراق)، تضعیف موقعیت شیعیان در عراق و تقویت سایر قومیت‌ها، ممانعت از ایفای نقشی تعیین‌کننده توسط ایران در عرصه انرژی، تقویت جریان‌های وهابی در منطقه، تقویت جریان‌های جدایی‌طلبانه در مناطق مرزی ایران، هجوم جنگ نرم و ایجاد پوشش رسانه‌ای در سطحی گسترده در منطقه و صحنه بین‌المللی و حفظ و حمایت از قدرت‌های غیرمردمی.^۲

این فهرست مفصل و متنوع بخشی از برنامه قدرت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در مهندسی محیط امنیتی ایران محسوب می‌شود. با این تفسیر، محیط امنیتی ایران استثنایی‌ترین محیط امنیتی (هم از بعد فرصت هم از بعد تهدید) در بین تمام کشورهای دنیا در کل تاریخ کشور است. دست‌کم در چهارصد سال گذشته، فرصت منطقه‌ای و بین‌المللی که اکنون فراروی کشور است، بی نظیر است. هم‌چنین این واقعیت غیرقابل انکار که تنها ابرقدرت موجود و اسرائیل یکی از اهداف اصلی خود را مقابله با (و حتی نابودی) ایران قرار داده‌اند، تهدید و خطر را فوری و بی‌نظیر ساخته است. این محیط امنیتی استثنایی را باید سیستم سیستم‌ها بنامیم؛ همه این سیستم‌های پیچیده در تعامل با یکدیگر قرار گرفته‌اند.

ایران در چنین شرایطی و در چنین محیط امنیتی به دلایلی فاقد متحد و هم‌پیمان راهبردی است و هنوز دکترین امنیت ملی و راهبرد امنیتی خود را به طور کامل مدون نکرده است (یا دست‌کم، منتشر نکرده است). البته ایران با تکیه بر مؤلفه‌های قدرت ملی، فرهنگ دفاعی و ذخایر به‌جامانده از هزار و چهارصد سال فرهنگ عاشورایی و رهبری حضرت امام [ره] و امواج انقلاب اسلامی و فرهنگ دفاعی و مؤلفه‌های قدرت ملی و نیز با هدایت رهبری آگاه، نه تنها موفق به دفع تهدیدات شده، بلکه در یکی

۱. برای مثال، رئیس شورای سیاست خارجی امریکا می‌نویسد: مسأله هسته‌ای ایران مهم‌ترین مسأله جهانی در سال ۲۰۱۲ خواهد بود. رک:

- Richard N. Haass, President, Council on Foreign Relations, Answering Iran: January 26, 2012, <http://www.cfr.org/iran/answering-iran/p27197>

۲. در سال‌های اخیر، حفظ و افزایش فشار بر ایران محور اصلی درخواست صهیونیست‌ها از امریکا و محور اصلی مذاکرات مقامات اسرائیل و امریکاست. طرح حمله نظامی به ایران حربه‌ای است که صهیونیست‌ها با طرح آن، همه فشارهای دیگر به ایران را توجیه و اجرایی می‌کنند.

از استثنایی‌ترین موقعیت‌های خود از لحاظ جایگاه و قدرت منطقه‌ای و جهانی، در وضعیتی رو به رشد قرار گرفته است.

یکی از مسائلی که در محیط امنیتی ایران بسیار مؤثر است و شاید نقش و تأثیر تعیین‌کننده آن را در محیط امنیتی ایران بهتر از سایر محیط‌ها بتوان دید، نقش و تأثیر تصویرسازی یا مسأله‌ای است که به جنگ نرم معروف شده است. دشمنان و رقبای ایران با تمرکز و شدت بسیار زیاد، تمام قدرت خود را در تصویرسازی و ساختن تصور دیگران به کار گرفته‌اند. حرفه‌ای‌ترین و پیچیده‌ترین عملیات تبلیغاتی و روانی علیه جریان مقاومت و بیش از همه علیه ایران در جریان است.

ابزار بسیار قدرتمند و مؤثر رسانه‌ای و تبلیغاتی چنان هنرمندانه به کار گرفته شده که موفق شده‌اند تصویری سیاه و غیرواقعی از ایران و مسلمانان در افکار عمومی غرب ایجاد کنند. در سایه همین تصویرسازی، سیاست‌های ضدایرانی و فشار بی‌سابقه بر ایران در اروپا و آمریکا، با هدایت صهیونیست‌ها پیش می‌رود. امروز، این عامل غیرفیزیکی نقشی بسیار تعیین‌کننده در محیط امنیتی ایران دارد. تحت تأثیر همین عامل، تهدیدات زیادی علیه ایران طراحی شده و کشورهای زیادی صف کشیده‌اند.^۱ البته در این مورد نیز در بسیاری از موارد، افکار عمومی پس از برخورد با واقعیت‌های موجود و اجبار در پرداخت هزینه به دلیل این تصویر غیرواقعی خود را تعدیل می‌کنند.

تأثیر جریان بیداری اسلامی

تحولات بیداری اسلامی به ایجاد تغییراتی عمیق و بی‌سابقه در کشورهای عربی منجر شده است که بزرگ‌ترین متحدان علیه ایران را سرنگون ساخته و موج جدیدی در سرتاسر جهان اسلام ایجاد کرده است که علامت آن بازگشت به ارزش‌ها، هویت و عزت اسلامی و نفی ارزش‌های غیراسلامی است. این تحولات از یک‌سو، بیشترین فشارها را بر ایران در این مناطق از بین برده و از سوی دیگر، فرصت‌هایی استثنایی برای ایران فراهم ساخته است. روی کار آمدن اسلام‌گرایان در کشورهای همانند مصر و تونس و در گام بعدی، در سایر کشورهای عربی باعث رهایی این کشورها از قیود آمریکا و رژیم صهیونیستی و مقابله با اشغالگری شده است. تحولات بحرین، یمن و سایر کشورها نشانه‌ای از تداوم این جریان است. این مسأله در بلندمدت، به ایجاد

۱. در همین زمینه، انبوهی از منابع منتشر شده است، از جمله مجله مشهور روابط خارجی که اقدام به جمع‌آوری ده مقاله کرده است. رک:

- Foreign Affairs Live, "Time to Attack Iran?" A Debate, March 2, 2012 <http://www.foreignaffairs.com/features/collections/the-iran-debate-to-strike-or-not-to-strike?>

محیطی مساعد و مطلوب ایران منجر خواهد شد، ولی در کوتاه مدت باید انتظار داشت که بازیگران جریان سلطه بکوشند با واردسازی بیشترین فشارها مانع از شکل‌گیری تحولات به شکل طبیعی شوند. این کشورها می‌کوشند با افزایش فشار مانع شوند که ایران جایگاهی تعیین‌کننده و الگو در این فرایند به دست آورد. این امر باعث افزایش فشارها بر ایران خواهد شد.

تحولات پیشین در عراق، افغانستان، لبنان و فلسطین باعث افزایش فوق‌العاده نقش منطقه‌ای و جهانی ایران شده بود و امریکا و اسرائیل و حتی عربستان را در منطقه منزوی و تضعیف کرده و باعث شده بود تا ایران با اتکا بر توانمندی‌های ذاتی، به نقش طبیعی خود نزدیک و به قدرت برتر منطقه‌ای تبدیل شود. لذا نظام سلطه مانع می‌شود که در تداوم جریان پیشین، ایران به عنوان برنده اصلی تحولات اخیر در کشورهای عربی مطرح شود. اگر بیداری اسلامی به تحول خود ادامه دهد، محیط کشورهای اسلامی به شدت تحت تأثیر قرار خواهد گرفت. از همین رو، آنها می‌کوشند دامنه ابعاد این تحول را محدود و قابل کنترل سازند و اجازه ندهند بیداری اسلامی تکمیل و غالب شود (امینیان، ۱۳۹۰: ۴۸-۴۴). بنابراین، جریان بیداری اسلامی از یک سو، فرصت‌هایی استثنایی برای ایران ایجاد می‌کند تا در پرتو آن شاهد شکل‌گیری محیط منطقه‌ای مطلوب باشد و از سوی دیگر، با افزایش حساسیت‌ها، با نوعی انباشت تهدید و اتحاد و عزم بیشتر دشمنان روبه‌رو خواهد شد.

نتیجه‌گیری

مجموعه تحولات پیش‌گفته، شرایطی بسیار حساس و تعیین‌کننده ایجاد کرده است و می‌توان گفت اکنون، ایران در یکی از نقاط عطف تاریخ خود قرار دارد. ایران از بازیگران اصلی است که قدرت خود را نه تنها در سطح قدرت ملی، بلکه در کنترل بازیگران، منابع و روندها در مناطق مختلف پیرامونی (که از موقعیت ژئواستراتژیک قابل توجهی برخوردار هستند) به اثبات رسانده است.

در چنین محیط امنیتی پیچیده و حساسی مسائل امنیتی، مقابله با تهدیدات و تبدیل آنها به فرصت‌ها و هم‌چنین بهره‌گیری از فرصت‌ها کاملاً به یکدیگر پیوند خورده است. در نتیجه، ایران از معدود کشورهایی است که در آن، پیوند و درهم تنیدگی امنیت ملی، راهبرد و سیاست خارجی کاملاً مشهود است. وظیفه تدوین راهبرد و سیاست خارجی و اجرای آن در چنین نظام‌های مرتبط و بسیار پیچیده برعهده استراتژیست‌ها و دیپلمات‌های کشور است. هرچند سیاست غیرقابل پیش‌بینی

است، راهبرد به معنای آن است که باید برای آینده آماده بود و اصولاً راهبردی که به آینده معطوف است، به معنای داشتن برنامه برای تأثیرگذاری و شکل دادن آینده است. راهبرد باید آینده غیرقابل پیش‌بینی را پیش‌بینی کند و برای مقابله با تحولات آتی آمادگی داشته باشد.

هرچند معمولاً ویژگی دیپلمات «خوش‌بین بودن و ترسیم و پیش‌بینی بهترین گزینه و شرایط»، و ویژگی استراتژیست بدبینی و ترسیم و پیش‌بینی بدترین شرایط است، در چنین محیطی، استراتژیست و دیپلمات ایرانی باید واقع‌بین باشد و در شرایط پیش رو هر دو طیف را مد نظر قرار دهد. وظیفه استراتژیست‌ها و دیپلمات‌های ایرانی در چنین شرایطی، ساده کردن پیچیدگی‌ها، پیش‌بینی کردن صحیح آینده، یافتن عناصر خطی (با یافتن تداوم‌ها و گسل‌های تغییر) و در نتیجه، ترسیم روندها و خطی کردن امور، ارائه هشدارها و راهکارهای مقابله با خطرات و یافتن فرصت‌ها و شیوه‌های بهره‌گیری از آنهاست. باید آنچه شرایط را شکل می‌دهد، پیش‌بینی کرد و عواقب و پیامدهای مسائل و اقدامات را فهمید، وابستگی متغیرها را درک کرد، گزینه‌ها و واقعیت‌های جایگزین را آماده کرد و فرصت‌های مربوط را دریافت.

استراتژیست و دیپلمات جمهوری اسلامی ایران علاوه بر دیده‌بانی و برآورد محیط امنیت ملی، وظایف اجرایی نیز برعهده دارد. ایجاد شناخت صحیح در مردم، نخبگان و تصمیم‌گیرندگان؛ تغییر در ذهنیت‌ها و ایجاد تأثیری مطلوب در دیدگاه‌ها و از این طریق تغییر در رفتار این گروه‌ها؛ اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های مطلوب و پرهزینه کردن سیاست‌های ضدایرانی از وظایف ذاتی فعالان خط مقدم این پیکار عظیم بین‌المللی است.

تکمیل این مهم و اجرای این وظیفه نیازمند پذیرش در سطح ملی و تفویض مسئولیت و فراهم‌آوری اطلاعات، امکانات و شناسایی‌های مربوط است. مسئولان نظام به ویژه در سطح امنیتی باید به این اجماع و اراده برسند و در چارچوب طرحی جامع، آن را تدوین و اجرایی کنند.

۱. نویسنده معروفی می‌گوید: وظیفه استراتژیست در این شرایط اعمال نفوذ بر بی‌ثباتی، مدیریت عدم اطمینان، ساده‌سازی پیچیدگی‌ها و حل ابهام‌هاست. تمام این موارد باید به نفع منافع ملی و در تطابق با خطوط سیاسی خود صورت پذیرد.

- احدی، افسانه (۱۳۸۶)، «ناتو و محیط امنیتی ایران»، معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی مرکز تحقیقات استراتژیک، ش ۹.
- امینیان، بهادر (۱۳۹۰)، «بیداری اسلامی: تغییر در معماری سیاسی-امنیتی منطقه و جهان»، ماهنامه بیداری اسلامی، خرداد.
- رضایی، محسن (۱۳۸۴)، ایران منطقه‌ای، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- غرایاق زندی، داوود (ویراستار)، (۱۳۸۷)، محیط امنیتی پیرامونی جمهوری اسلامی ایران، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

منابع لاتین

- Buzan Barry and Ole Woever (2003), *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Foreign Affairs Live (2012), “*Time to Attack Iran?*” A Debate, March 2, <http://www.foreignaffairs.com/features/collections/the-iran-debate-to-strike-or-not-to-strike?>
- Frazier Derrick (2010), “Regional Powers and Security: A Framework for Understanding Order within Regional Security Complexes”, *European Journal of International Relations*, XX(X).
- Haass, Richard N. (2012), “*President, Council on Foreign Relations, Answering Iran*”: January 26, <http://www.cfr.org/iran/answering-iran/p27197>
- Iran: Assessing Geopolitical Dynamics and U.S. Policy Options, <http://www.cfr.org/iran/iran-assessing-geopolitical-dynamics-us-policy-options/p10882>
- Kam Ephraim (2011), Iran’s Regional Status: Expanding Influence Alongside Weaknesses.

- Kiel De L. Douglas and Euel W. Elliott (2004), *Chaos Theory in the Social Sciences: Foundations and Applications*, Michigan: Michigan University Press.
- Paparone, Christopher R. (2008), "How Military Professionals Thinks in Action", *Military Review*, Mar-Apr.
- Ramadan Tariq (2012), *Islam and the Arab Awakening*, Oxford:Oxford University Press.
- Robert C, Hilborn, (2004), "Sea Gulls, Butterflies, and Grasshoppers: A Brief history of the Butterfly Effect in Nonlinear Dynamics", *American Journal of Physics* 72 (4).
- Yarger, Harry R., (2006), *Strategic Theory for The 21st Century: the Little Book on Big Strategy*, Carlisle: Strategic Studies Institute.
- "Religion is a Growing Force in the Arab Awakening, Westerners Should Hold Their Nerve and Trust Democracy", *The Economist*, Mar. 31st 2011.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی